

УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ РЕЛІГІЗНАВЦІВ
Центр релігійної інформації і свободи

ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЗНАВСТВА
ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ імені Г.С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З РЕЛІГІЗНАВСТВА
КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

МІЖНАРОДНИЙ ЦЕНТР ПРАВА І РЕЛІГІЗНАВСТВА
БРИГАМЯНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

РЕЛІГІЙНА СВОБОДА

НА ПЕРЕХРЕСТІ ЕПОХ, КРАЇН І КУЛЬТУР

Науковий щорічник № 19

КИЇВ - 2016

УДК 2-67
ББК 86.3

**РЕЛІГІЙНА СВОБОДА: НА ПЕРЕХРЕСТІ ЕПОХ, КРАЇН І КУЛЬТУР.
Науковий щорічник № 19.** За загальною редакцією проф. А. Колодного. – К.: УАР,
2015-2016. – 216 с.

Щорічник укладено із текстів доповідей і повідомлень, надісланих учасниками до оргкомітету міжнародної наукової конференції «Свобода релігії на перехресті епох, країн і культур», проведення якої зініціювали Координаційна рада з питань релігієзнавства країн Східної і Центральної Європи, Українська Асоціація релігієзнавців, Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. До організації конференції прилучилися Міжнародний центр права і релігієзнавства Університету Бригама Янга (США) та Департамент у справах релігії і національностей Міністерства культури України. Статті подаються в авторській редакції, зарубіжні - на мові їх оригіналу. Вони розміщені в чотирьох розділах щорічника: 1. Свобода совісті в її сутності і різноманітті вираження. 2. Релігійні процеси в різноманітті їх форм і виявів. 3. Конфесійне життя в різноманітті його течій. 4. Правове регулювання релігійної мережі України. Праця може бути значимою для науковців, викладачів релігієзнавчих і правознавчих дисциплін, державних службовців, студентів та аспірантів релігієзнавчих і правознавчих спеціалізацій, усіх, кого цікавлять проблеми свободи буття релігії у світі й Україні.

ISBN 978-617-696-504-6

Редакційна колегія щорічника «Релігійна свобода»:

д.філос.н. А. Колодний (головний редактор), д.філос.н. А. Арістова, к.філос.н. С. Здіорук,
д.філос.н. О. Саган, д. істор. н. Р. Сітарчук, д. істор. н. О. Уткін, д.філос.н. Л. Филипович, к. політ. н.
А. Юраш, д. філос.н. П. Яроцький.

Редакційну підготовку випуску щорічника № 19 здійснили:

А. Колодний, Л. Филипович, Г. Филипович

*Рекомендовано до друку Вченою Радою Відділення релігієзнавства
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
(протокол № 14 від 30 серпня 2016 року).*

ISBN 978-617-696-504-6

- © Координаційна рада з питань релігієзнавства країн Східної і Центральної Європи
- © Українська Асоціація релігієзнавців
- © Міжнародний Центр права і релігієзнавства Університету Бригама Янга (США)
- © Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
- © Автори статей

привласнивши собі найменування “Українська Автокефальна Православна Церква”, так само є неканонічним утворенням, яке підпадає під визначення “самочинного зібрання” згідно до 1 правила святителя Василя Великого. ... Київський Патріархат вважає існуючий тепер в Православній Церкві України стан – трагічним розділенням, яке потребує подолання. Відтак ми вкотре закликаємо архієреїв, кліриків та мирян, які належать до обох згаданих вище спільнот, до відновлення церковної єдності з Київським Патріархатом як правдивою Помісною Українською Православною Церквою під омофором єдиного канонічно обраного Предстоятеля – Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета” [Заява Архієрейського Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату «Про деякі питання канонічного положення Київського Патріархату та шляхи подолання церковного розділення» (13.05.2016 р.) // Українська Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний веб-сайт “Церква.info”: [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/archsobor/8416-zaiava-2016.html>].

З огляду на чисельні переходи громад УПЦ МП до УПЦ КП, процес об’єднання Українського православ’я розпочався. Він дійсно проходить немеханічним шляхом, а ініційований “знизу”, “рядовими” віруючими. Іншого способу досягти єдності в Українському православ’ї, на нашу думку, не існує. Якщо Єдину Помісну Православну Церкву мають створювати віряни і священники-патріоти, то приклади влиття громад УПЦ МП до Київського Патріархату це добре засвідчують.

4. Володимир МОРОЗ. Убити дракона: постколоніальні виклики для Православної Церкви в Україні

Століття російської окупації і колонізації суттєво вплинули на церковно-релігійне середовище України, особливо на Православну Церкву. Вони значною мірою витворили сучасний конфесійний ландшафт, що зумовлює перспективність залучення для його аналізу методики постколоніальних студій³⁷. Дійсно, найбільша за кількістю громад, але не за кількістю вірних³⁸ православна конфесія, УПЦ МП є тісно афілійованою із домінантною Церквою Росії – країни-колонізатора щодо України. Дії численних представників цієї Церкви під час Революції Гідності та гібридної війни Російської Федерації проти України, коли остання зі значними труднощами все більше позбувається підвладності першій, яскраво продемонстрували ступінь залежності вказаної конфесії від Російської Православної Церкви. Адже не тільки миряни, а й священники УПЦ МП стали у лави проросійських терористів, один із виразно проросійськи налаштованих діячів – Каллінік (Чернишов) – після окупації Криму навіть був обраний Синодом вікарним єпископом Сімферопольської єпархії³⁹.

Апофеозом одіозності позиції УПЦ МП як Церкви російської орієнтації і підлеглості стало навіть не закріплення її офіційної позиції у «Конституції ДНР»⁴⁰: воно було передбачуваним, а заява її предстоятеля митрополита Онуфрія (Березовського) про недопустимість богослужінь українською мовою⁴¹, а також показове сидіння керівників

³⁷ Про саму методологію див.: Childs Peter, Williams Patrick R. J. An Introduction to Post-Colonial Theory . – London, New York, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapor: Prentice Hall, Harvester Wheatsheaf, 1997.

³⁸ Нове дослідження: в Україні 60% прихильників УПЦ КП та 24% УПЦ МП електронний ресурс // Релігія в Україні. – 29 липня 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.religion.in.ua/news/vazhливо/33672-nove-doslidzhennya-v-ukrayini-60-prixilnikiv-upc-kp-ta-24-upc-mp.html>.

³⁹ Журнали засідання Священного Синоду Української Православної Церкви від 29 січня 2016 року [Електронний ресурс] // Українська Православна Церква. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://news.church.ua/2016/01/29/zhurnali-zasidannya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-29-sichnya-2016-roku/>; УПЦ МП планує посвятити в єпископи кримського священника-сепаратиста [Електронний ресурс] // Українська правда. – 31 січня 2016 р. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/01/31/7097338/>.

⁴⁰ «Конституція Донецької Народної Республіки» 14. 05. 2014 [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://dnr-online.ru/konstituciya-dnr/>

⁴¹ Митрополит Онуфрій категорично виступив проти української мови в богослужінні [Електронний ресурс] // іPress. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://ipress.ua/news/mytropolyt_onufriy_vystupyv_kategorychno_protly_ukrainskoi_movy_v_bogosluzhinni_149842.html.

конфесії у момент вшанування імен Героїв України⁴². Зрозуміло, що такі дії породили масове незадоволення в Україні і, вочевидь, саме вони стали причиною чергової, після спричиненої Революцією Гідності, хвилі переходів громад із УПЦ МП до УПЦ КП⁴³. Очікуваною є реакція українського суспільства та експертних середовищ, які асоціюють позицію УПЦ МП із російським опором самостійному розвитку України.

Актуалізована в поточний період суспільна настанова названої конфесії цілковито може бути описана у рамках поняття «культурного плазування»⁴⁴, котре виражає комплекс меншовартості людей і спільнот, закладений на основі колоніальної ментальності; оцінку власної культури у категоріях іншої – «вищої» – культури. В українських реаліях розгортання окресленого процесу чітко окреслив журналіст, публіцист, літератор і політолог Микола Рябчук: *«Поневолено нація переймає зневагу і зверхність колонізаторів до себе, як свою внутрішню якість, чужа негативна оцінка стає самооцінкою, безсила ненависть до гнобителів обертається ненавистю до самого себе і своїх жалюгідних одноплемінників»*.⁴⁵

Дійсно, попри переважання прихильників УПЦ КП над прихильниками УПЦ МП за результатами соціологічних досліджень, остання конфесія таки домінує за кількістю громад. Комплекс меншовартості, для якого характерна зневага поневоленої (мілітарно чи/і ментально) спільноти у власні сили є одним із чинників, здатних пояснити цю двоїстість. Таким чином, справедливими є міркування М. Рябчука про те, що: «реальний вибір для українців полягає в тому, чи захищати національний суверенітет, гідність та ідентичність, а чи віддати все це на поталу Росії та місцевим українофобам “креолам»⁴⁶.

Креолізація України – залишення в орбіті культури і політики (у тому числі релігійно-церковної – прим. авт.) колишньої метрополії на зразок країн Латинської Америки⁴⁷ стала можливою завдяки «великому українському компромісу», за якого стара еліта УРСР залишила за собою домінування в економічній сфері, а нова еліта отримала кермо у гуманітарній політиці⁴⁸. Однак цей компроміс, як і будь-який інший, став тимчасовим – ідеологія «русского мира» виявилася надто сильною спокусою для УПЦ МП як спільноти, зокрема численних представників старої еліти. Відтак випробовування подіями часів президенства В. Януковича та Революції Гідності цю Церкву зачепили по-особливому і поведінка її керівництва, в якій однією з характерних особливостей є відмова від свободи, знову-таки підпадає під схеми постколоніальних студій:

«Жертва, яку з дня на день твалтують протягом десятиліть..., така жертва не має особливого вибору, крім як (а) збожеволіти, (б) накласти на себе руки, (в) затятися у найглибшій ненависті до твалтівника, і (г) змиритися з своєю долею, переконати себе, що нічого страшного не трапилося, всі так живуть, – і навіть спробувати полюбити твалтівника, визнати цілу систему твалту “історичною необхідністю”, “прогресивним процесом братського взаємозближення і злиття орди і ясиру”, “об’єктивно закономірним торжеством вищої культури (мови, релігії) над нижчою”... Саме так схематично виглядає історичний процес перетворення “ясиру” у “яничарів”, ототожнення жертви з

⁴² Глава УПЦ МП сидів під час виконання гімну України, бо так він “бореться за мир” [Електронний ресурс] // Експрес. – 8 травня 2015. – Режим доступу до ресурсу: Глава УПЦ МП сидів під час виконання гімну України, бо так він “бореться за мир” Читайте більше тут: <http://expres.ua/news/2015/05/08/135116-glava-upc-mp-sydiv-rid-chas-vykonannya-gimnu-ukrayiny-bo-tak-vin-boretsya-myr>.

⁴³ Мороз В. Від УПЦ (МП) до УПЦ КП: інтерактивна карта переходів [Електронний ресурс] / В. Мороз, Б. Ворон // РІСУ. – 11 грудня 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/review/61901/>

⁴⁴ Hesketh R. A.A. Phillips and the ‘Cultural Cringe’: Creating an ‘Australian Tradition’ [Електронний ресурс] / Rollo Hesketh // Meanjin Quarterly. – Volume 72, Number 3, 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://meanjin.com.au/essays/a-a-phillips-and-the-cultural-tingei-creating-an-australian-tradition/>.

⁴⁵ Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. – К., 2011. – С. 21.

⁴⁶ Там само. – С. 64.

⁴⁷ Там само. – С. 64, 159, 168-169, 210. При цьому М. Рябчук відзначає, що слово «креольський» не містить тут жодного пейоративного навантаження: воно лише вказує на певну генеалогічну подібність цього феномена до націоналізму іспаномовних чи португаломовних білих у Південній Америці, котрі погодилися з політичною емансипацією нових держав від колишніх метрополій – але за умови збереження власного політико-економічного та культурного домінування над аборигенами (Там само. – С. 189).

⁴⁸ Сленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. – Львів, 2013. – С. 431, 457.

гвалтівником через прийняття його цінностей, його бачення ситуації... й активна участь – тепер уже на боці “орди” – у дальшому потвалтуванні “ясиру”»⁴⁹.

Відтак отримуємо черговий яскравий приклад того, що постколоніалізм – не стільки історичний період, скільки стан⁵⁰. І стан УПЦ МП, особливо на тлі загального унезалежнення України від її колишньої метрополії, – ілюстрація такого буття у процесі масштабних суспільних трансформацій. Адже конфесія, яка нещодавно висловлювала претензії на загальнонаціональний, нехай і креольський, характер, втрачає позиції і має шанси перетворитися у «чужорідне тіло» в релігійно-національному дискурсі.

Утім, виклики постколоніального стану для України не завершуються випадком УПЦ МП. Річ у тому, що домінуючим за постколоніалізму у різних суспільствах є якраз антиколоніальні настрої⁵¹. Широко відомим став сюжет міфології Південно-Східної Азії, де переможець дракона сам перетворюється в нього; дракона може перемогти тільки юнак із чистими думками. Цю схему син охрещеного у Православ'ї єврея драматург Євгеній Шварц використав у створенні п'єси «Дракон»⁵², покладеної в основу знаного в радянські часи фільму «Вбити дракона». Драматург, переосмисливши сюжет, продемонстрував «протилежну сторону медалі» визволення від тиранії – люди, котрі роками були під гнітом дракона, не раді визволенню та пропонують рятівникові уже вакантний трон... Як умовний аверс подібної «медалі» соціальних взаємин – перетворення у дракона, так і її реверс – запрошення на трон від людей – актуалізовані в Україні. Небезпека втілення обох варіантів можливості «перетворення на дракона» зачіпає передусім Церкву, з якою мільйони вірних пов'язують духовну емансипацію від Росії – УПЦ КП. Йдеться передусім про те, що, визволившись від колонізатора, будь-яка спільнота (у Церкві це і миряни, і духовенство) не тільки стає господарем визволених теренів власної країни й історії, а й залишається – невідомо – спадкоємцем численних колоніальних стереотипів, практик і методів, які надалі втримують її у сфері впливу попереднього «господаря». Таким чином, українська нація, навіть позбувшись залежності від РПЦ та отримавши автокефалію для Православної Церкви, постане перед викликом того, щоб навзамін уже самій не виступити копією колонізатора (уже внутрішнього) і не почати власними силами будівництво подоби того, що у ЗМІ, публіцистиці та на офіційному сайті УПЦ КП називають «Московською Церквою»⁵³ і чому приписують тотальне несприйняття культурної різноманітності, духовного плюралізму та неповагу до свободи волі людини. На додачу, шанси закріплення постколоніального стану у Православній Церкві в Україні посилює імовірність превентивного кроку РПЦ і надання нею автокефалії УПЦ (МП) до того, як це зробить Константинопольський вселенський патріархат на заклик Верховної Ради України⁵⁴. Подібним чином прив'язаною до Московського патріархату є Грузинська Православна Церква, яка пішла у фарватері РПЦ навіть під час Всеправославного Собору і не брала в ньому участі.

⁴⁹ Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. - С. 199.

⁵⁰ Childs Peter, Williams Patrick R. J. An Introduction to Post-Colonial Theory. - P. 3, 4, 21.

⁵¹ Там само. - P. 5.

⁵² Шварц Е. Л. Дракон [Електронний ресурс] / Евгений Львович Шварц // Театральный портал – Режим доступу до ресурсу: <http://teatre.com.ua/upload/all/lib/dragon.pdf>.

⁵³ Див. напр. Соскін О. Московська церква ще раз довела, що є філіалом ГРУ і ФСБ в Україні / Олег Соскін [Електронний ресурс] // OSP-UA.info. – 8 травня 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://osp-ua.info/politicas/48450-moskovska-tserkva-sche-raz-dovela-scho-ye-filialom-gru-i-fsb-v-ukrayini.html>; Московська церква веде на Київ колони в оточенні людей в камуфляжі [Електронний ресурс] // Главком. – 10 липня 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://glavcom.ua/news/moskovska-cerkva-vede-na-kijiv-koloni-v-otochenni-lyudey-v-kamuflyazhi-360905.html>; Історичні передумови утворення УПЦ Київського Патріархату [Електронний ресурс] // Українська Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний веб-сайт "cerkva.info" – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cerkva.info/uk/icd/204-declaracia-6-1.html>.

⁵⁴ Постанова Верховної Ради України Про Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні [Електронний ресурс]. – 16 червня 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1422-19>.